

UŻYWANIE ALKOHOLU I NARKOTYKÓW PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ

WYNIKI OGÓLNOPOLSKIEGO BADANIA ANKIETOWEGO ZREALIZOWANEGO W 2011 R. W RAMACH EUROPEJSKIEGO PROGRAMU BADAŃ ANKIETOWYCH W SZKOŁACH (ESPAD)

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży. Pije dwa razy więcej młodych ludzi niż pali papierosy. Odsetek użytkowników marihuany jest trzy razy mniejszy, chociaż ostatnio znowu wzrósł.

Wprowadzenie

Badania ankietowe w szkołach dostarczają informacji o rozpowszechnieniu eksperymentalnego i okazjonalnego używania substancji psychoaktywnych. Badania szkolne nie nadają się do oceny rozmiarów zjawiska uzależnień.

W maju i czerwcu 2011 r. w ramach międzynarodowego programu: „European School Survey Project on Alcohol and Drugs” (ESPAD) zrealizowano audytoryjne badanie ankietowe na próbie reprezentatywnej uczniów klas trzecich szkół gimnazjalnych (wiek: 15-16 lat) oraz klas drugich szkół ponadgimnazjalnych (wiek: 17-18 lat) naszego kraju. Badania ESPAD podjęto w 1995 r. z inicjatywy Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs (Pompidou Group) działającej przy Radzie Europy. Na poziomie europejskim badania koordynowane są przez szwedzki ośrodek badań nad alkoholem i narkotykami (CAN) ze Sztokholmu. W Polsce badania ESPAD są finansowane przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii oraz Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, realizatorem zaś jest Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami Instytutu Psychiatrii i Neurologii.

Celem badania był przede wszystkim pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych, ale także ocena czynników wpływających na rozpowszechnienie, ulokowanych zarówno po stronie popytu na substancje, jak i ich podaży.

Wyniki

Picie alkoholu i palenie tytoniu

Napoje alkoholowe są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży. Chociaż raz w ciągu całego swojego życia piło 87,3% uczniów z młodszej grupy i 95,2% uczniów z starszej grupy. Picie napojów alkoholowych jest na tyle rozpowszechnione, że w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piło 57,6% piętnasto-szesnastolatków i 80,4% siedemnasto-osiemnastolatków. Najbardziej popularnym napojem alkoholowym wśród całej młodzieży jest piwo, a najmniej – wino. Wysoki odsetek badanych przyznaje się do przekraczania progu nietrzeźwości. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, chociaż raz upiło się 21,4% uczniów z młodszej kohorty i 32,3% ze starszej grupy wiekowej. W czasie całego życia ani razu nie upiło się tylko 51,4% uczniów młodszych i 29,7% uczniów starszych.

Palenie tytoniu jest zachowaniem mniej powszechnym. Chociaż raz w życiu paliło 57,2% gimnazjalistów i 70,9% uczniów ze starszej grupy. W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 29,8% uczniów z grupy młodziej i 41,9% ze starszej.

Zarówno palenie tytoniu jak picie napojów alkoholowych jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Porównanie wyników badania z 2011 r. z wynikami badań zrealizowanych w 2007 r. wykazało brak większych zmian. W poprzednim czteroleciu (2003-2007) zaobserwowano tendencję do spadku wskaźników używania alkoholu przez młodzież po stabilizacji w latach 1999-2003 i po silnym wzroście w latach 1995-1999.

W zakresie wskaźników picia alkoholu i palenia tytoniu w latach 1995-2007 obserwowano proces zacierania się różnic między dziewczętami i chłopcami, który w ostatnim czteroleciu uległ zahamowaniu.

Używanie narkotyków, leków i dopalaczy

Jeszcze rzadziej zdarza się przyjmowanie leków uspokajających lub nasennych bez przepisu lekarza. Takie doświadczenia, chociaż raz w życiu, stały się udziałem 15,5% uczniów z młodziej kohorty i 16,8% ze starszej kohorty.

Sięganie po te leki jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt niż wśród chłopców.

Zgodnie z oczekiwaniami wyniki badania wskazują na znacznie niższy poziom rozpowszechnienia używania substancji nielegalnych, niż legalnych, szczególnie alkoholu i tytoniu. Większość badanych nigdy po substancje nielegalne nie sięgała. Wśród tych, którzy mają za sobą takie doświadczenia większość stanowią osoby, które co najwyżej eksperymentowały z marihuaną lub haszyszem. Chociaż raz w ciągu całego życia używało tych substancji 24,3% młodszych uczniów i 37,3% starszych uczniów. Na drugim miejscu pod względem rozpowszechnienia wśród substancji nielegalnych jest amfetamina - ok. 4,6% wśród uczniów gimnazjów i 8,3% wśród uczniów szkół wyższego poziomu.

Aktualne, okazjonalne używania substancji nielegalnych, czego wskaźnikiem jest używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy, także stawia przetwory konopi na pierwszym miejscu pod względem rozpowszechnienia. W klasach trzecich gimnazjów używa tego środka ponad 10,1% uczniów, w klasach drugich szkół ponadgimnazjalnych – 28,5%.

W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem 10,5% uczniów klas trzecich gimnazjów i 15,0% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych używało marihuany lub haszyszu.

Zarówno eksperymentowanie z substancjami nielegalnymi, jak ich okazjonalne używanie jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Wskaźniki używania przetworów konopi w 2011 r. silnie wzrosły, chociaż w latach 2003-2007 obserwowano stabilizację lub spadek. Trzeba dodać, że w latach 1995-2003 mieliśmy do czynienia ze wzrostem tych wskaźników.

Zmiany w rozpowszechnieniu używania przetworów konopi wśród chłopców i dziewcząt nie układają się w tak czytelną tendencję, jak w przypadku alkoholu i tytoniu, chociaż tu również można było zaobserwować lekkie zmniejszenie się różnic między chłopcami a dziewczętami w stosunku do 1995 r.

W 2011 r. po raz pierwszy w badaniach ESPAD zapytano o używanie „dopalaczy”. Niemal wszyscy badani słyszeli o „dopalaczach”, jednak tylko 15,3% uczniów klas trzecich gimnazjów i 21,6% uczniów klas drugich szkół ponadgimnazjalnych było kiedykolwiek w sklepie z „dopalaczami”. Odsetki uczniów, którzy kiedykolwiek używali dopalaczy są jeszcze niższe (10,5% gimnazjalistów i 15,8% uczniów szkół ponadgimnazjalnych). W czasie ostatnich 30 dni przed badaniem po tą substancję sięgało 2,5% badanych z młodszej kohorty i 2,2% ze starszej. Używanie „dopalaczy” jest bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż wśród dziewcząt.

Dostępność substancji psychoaktywnych

Uwagę zwraca wysoki poziom dostępności napojów alkoholowych przejawiający się w ocenach respondentów. Na tym tle dostępność substancji nielegalnych jest oceniana znacznie niżej. Spośród substancji nielegalnych najwyżej oceniana jest dostępność przetworów konopi. Dostępność „dopalaczy” oceniana jest przez młodszych badanych podobnie jak dostępność marihuany, zaś przez starszych nawet nieco wyżej.

Badani narażeni są przede wszystkim na oferty napojów alkoholowych, spośród substancji nielegalnych uczniom najczęściej proponowane są przetwory konopi oraz alkohol produkowany nielegalnie domowym sposobem.

W zakresie ocen dostępności napojów alkoholowych odnotować trzeba powolną, ale konsekwentną pozytywną tendencję zmniejszania się odsetków uczniów określających swój dostęp jako bardzo łatwy. Podobnie dzieje się też z tytoniem. Ponadto zmniejszają się też odsetki uczniów dokonujących zakupów takich napojów alkoholowych jak piwo czy wino.

Co do wskaźników dostępności poszczególnych substancji innych niż alkohol, w 2007 r. obserwowaliśmy załamanie trendu wzrostowego trwającego od początku badań ESPAD. Zarówno

oceny dostępności substancji, jak ekspozycja na propozycje w 2007 r. spadły. W 2011 roku odnotować jednak trzeba wyraźny wzrost dostępności przetworów konopi, podczas gdy dostępność narkotyków syntetycznych pozostaje w trendzie spadkowym, przynajmniej jeśli za wskaźnik przyjmiemy deklarację bardzo łatwego dostępu.

Postawy

Oczekiwania wobec alkoholu oraz marihuany i haszyszu formułowane przez młodzież szkolną odwołują się w większym stopniu do pozytywnych konsekwencji niż ewentualnych szkód.

Większość młodzieży jest dobrze zorientowana w zakresie ryzyka szkód zdrowotnych i społecznych związanych z używaniem substancji psychoaktywnych. O stopniu ryzyka, według ocen respondentów, decyduje bardziej nasilenie używania, niż rodzaj substancji. Jednak spośród substancji nielegalnych najmniej ryzykowne wydają się być według opinii respondentów przetwory konopi.

Podejmowanie prób używania „dopalaczy” jest traktowane jako bardzo ryzykowne przez mniejszy odsetek badanych niż eksperymentowanie z marihuana lub haszyszem, jednak gdy pytamy o regularne używanie młodzież większe ryzyko przypisuje używaniu „dopalaczy”.

W obszarze oceny ryzyka związanego z używaniem substancji obserwujemy spadek odsetków badanych przypisujących używaniu substancji duże ryzyko. Dotyczy to szczególnie substancji nielegalnych, a zwłaszcza przetworów konopi. Trzeba podkreślić, że w przypadku tej ostatniej substancji spadają nie tylko odsetki badanych traktujących eksperymentowanie jako bardzo ryzykowne, ale także używanie okazjonalne, tzn. od czasu do czasu, a nawet regularne używanie.

Gry hazardowe

W 2011 r. po raz pierwszy zapytano o gry hazardowe. Około jednej trzeciej młodzieży grała, chociaż raz w gry hazardowe, tj. takie gdzie stawia się pieniądze i można je wygrać. W czasie ostatnich 30 dni takie zachowanie zadeklarowało 8,9% uczniów trzecich klas gimnazjów i 10,0% uczniów drugich klas szkół ponadgimnazjalnych. Można szacować, że ok. 2% młodzieży może być zagrożonych hazardem problemowym.

Wnioski

Wyniki badania z 2011 r. na tle wyników poprzednich edycji ESPAD skłaniają do sformułowania kilku wniosków. Z góry trzeba je jednak opatrzyć zastrzeżeniami wynikającymi ze znacznej modyfikacji kwestionariusza zastosowanego w 2011 r., co mogło mieć wpływ na porównywalność wyników z wynikami wcześniejszych badań.

Polska młodzież wedle wyników badania zrealizowanego w 2011 r. jest nadal silnie zagrożona przez legalne substancje psychoaktywne. Doświadczenia z paleniem papierosów ma większość badanych

uczniów, a pali przynajmniej raz dziennie około 20% nastolatków. Zaznacza się tu na nowo tendencja wzrostowa. Mimo stabilizacji wskaźników, rozpowszechnienie picia wśród nastolatków jest zbliżone do wskaźników obserwowanych wśród dorosłych. Co prawda większość wskaźników dotyczących substancji nielegalnych uległa zmniejszeniu, ale po spadku w roku 2007 wzrosło rozpowszechnienie używania przetworów konopi.

Powrót do tendencji wzrostowej w zakresie używania marihuany i haszyszu wymaga wyjaśnienia. Do sformułowania hipotez na ten temat przybliży nas analiza porównań międzynarodowych, która będzie możliwa, gdy tylko opublikowany zostanie Raport Europejski. Na razie wyniki uzyskane w Polsce w 2011 r. skłaniają do sformułowania wstępnej hipotezy, że spadek wskaźników odnotowany w 2007 r. miał charakter bardziej fluktuacji losowej niż początku odwrócenia tendencji wzrostowej. Inną hipotezą wyjaśniającą dynamikę wskaźników w latach 2003-2007-2011 mógłby być niższy poziom przyznawania się do używania substancji nielegalnych w 2007 r. wynikający z klimatu politycznego w tamtym okresie prowadzącego do większej restrykcyjności polityki wychowawczej systemu edukacji. Wedle tej hipotezy spadek wskaźników w 2007 r. miałby charakter pozorny, w rzeczywistości zaś mielibyśmy do czynienia z kontynuacją trendu wzrostowego, maskowaną niższym poziomem raportowania przez respondentów. Sprawdzenie tych hipotez wymagać będzie pogłębionych analiz i porównań międzynarodowych.

Szczególnym wyzwaniem jest wzrost rozpowszechnienia używania przetworów konopi do poziomu nienotowanego dotychczas w Polsce. W połączeniu z rosnącym przekonaniem młodzieży o mniejszym – w porównaniu z innymi narkotykami - ryzyku szkód związanych z ich używaniem można oczekiwać dalszego wzrostu rozpowszechnienia w przyszłości. Nie można wykluczyć, że grunt pod wzrost zainteresowania przetworami konopi przygotowało upowszechnianie się „dopalaczy”, a następnie radykalne zamknięcie do nich dostępu. Popyt na substancje psychoaktywne inne niż alkohol, rozbudzony przez łatwo dostępne i reklamowane jako bezpieczne „dopalacze”, po zablokowaniu ich podaży mógł skierować się na przetwory konopi. Warto dodać, że w ostatnich latach ożywił się ruch zwolenników legalizacji marihuany, a w debacie publicznej coraz częściej pojawiały się głosy kwestionujące szkodliwość tej substancji.

Mimo lekkiej tendencji spadkowej, nadal zdecydowana większość nastolatków z III klas gimnazjów i ponad 80% nastolatków z II klas szkół ponadgimnazjalnych, jest zdania, że nabycie alkoholu jest bardzo łatwe lub dość łatwe. Zmiana tego stanu rzeczy jest szczególnie trudna w warunkach tak silnie - jak w Polsce - rozbudowanej sieci sprzedaży napojów alkoholowych. Jej zredukowanie mogłoby wydatnie pomóc w ograniczeniu picia również wśród młodzieży.